

УДК 338.432

DOI: 10.31891/2307-5740-2018-260-4-256-259

МАЗУР А. Г.,
ГУМЕНЮК Ю. В.

Вінницький національний аграрний університет

КЛАСТЕРНИЙ ПІДХІД В РЕАЛІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ АПК

У статті розглядається кластерний підхід як інноваційна технологія управління регіональною економікою. Представлені результати дослідження теорії і практики кластеризації регіональної економіки, формування агропромислових, продуктових кластерів в АПК. Розкрито основні риси і принципи функціонування кластерних систем і відрізняють їх від інших форм взаємодій малого і великого бізнесу особливості, мотиваційні складові інтеграції в кластери. На підставі даних наукових положень сформульована модель регіонального економічного кластера, виділена специфіка територіального розміщення і рівня агрегації кластерів в агропромисловому секторі економіки. До агропромислових кластерів пропонується відносити продуктивні кластери, які являють собою асоціативні об'єднання організацій різних сфер діяльності в єдиному відтворювальному циклі від виробництва сировини до реалізації готової продукції з включенням всіх стадій відтворення на основі інновацій та активізації інвестиційної діяльності. Проведена структуризація принципів побудови агропромислових кластерів, обґрунтовані конкурентні переваги формування і механізми розвитку агропромислових кластерів. Розкрито сутність поняття "кластер". Визначено поняття "агропромисловий кластер" як територіально локалізовану, інноваційно спрямовану інтегровану структуру, організовану на базі промислового та сільськогосподарського виробництва, метою якої є створення індустріальної основи для підвищення конкурентоспроможності та продуктивності продовольчої сфери регіону, перерозподілу доданої вартості та комплексного використання соціально-економічного потенціалу території. Досліджено комплекс проблем сучасного стану галузі виробництва зерна й обґрунтовано необхідність використання кластеризації як умови підвищення конкурентоспроможності.

Ключові слова: кластер, агропромисловий кластер, зерновий кластер, кластерний підхід, організація, зерновиробництво.

MAZUR A.,
HUMENIUK Y.

Vinnytsia National Agrarian University

CLUSTER APPROACH IN IMPLEMENTATION OF AGRICULTURAL COMPLEX DEVELOPMENT

The article considers the cluster approach as an innovative technology of regional economy management. The results of the study of the theory and practice of clusterization of the regional economy, formation of agro-industrial, foodstuff clusters in the agroindustrial complex are presented. The basic features and principles of functioning of cluster systems are revealed and distinguish them from other forms of interaction of small and large business features, motivational components of integration into clusters. Based on these scientific regulations, the model of the regional economic cluster is formulated, the specificity of the territorial placement and the level of aggregation of clusters in the agro-industrial sector of the economy are singled out. To agro-industrial clusters it is proposed to attribute product clusters representing associations of organizations of different spheres of activity in a single reproductive cycle from raw material production to the sale of finished products, with the inclusion of all stages of reproduction on the basis of innovation and activation of investment activity. The structuring of the principles of the construction of agro-industrial clusters was carried out, competitive advantages of formation and mechanisms of development of agro-industrial clusters were grounded. The essence of the concept "cluster" is revealed. The concept "agro-industrial cluster" is defined as a territorially localized, innovative directional integrated structure organized on the basis of industrial and agricultural production, the purpose of which is to create an industrial basis for increasing the competitiveness and productivity of the food industry of the region, redistribution of added value and integrated use of the socio-economic potential of the territory. The complex of problems of the current state of the grain production industry is investigated and the necessity of using clusterization as a condition for increasing the competitiveness is substantiated.

Key words: cluster, agro-industrial cluster, grain cluster, cluster approach, organization, grain production.

Вступ. У сформованих соціально-економічних умовах функціонування більшості економік світу існує теорія, відповідно до якої глобалізація господарського життя веде до збільшення значущості місцевого, субнаціонального рівня. Передовий досвід розвинених країн показує, що економічний потенціал управління індустріальними комплексами "по вертикалі" дедалі частіше поступається в ефективності креативному менеджменту кластерних систем, більш динамічних і гнучких, сформатованих на основі горизонтальних зв'язків учасників виробництва кінцевого продукту. Близько 60 міждержавних, регіональних, національних, громадських організацій об'єднані в Європейський кластерний альянс, який функціонує на основі Європейського кластерного меморандуму [6, с. 183-184]. Кластерною стратегією розвитку зараз всерйоз зацікавилися і в Україні. Однак при цьому кластерний феномен в економіці вивчено недостатньо.

Термін "кластер" введено в науковий обіг в 60-ті роки ХХ ст. професором Гарвардської економічної школи Майклом Портером для виявлення груп (кластерів) схожих об'єктів у цілях їх класифікації.

Отже, М. Портер визначив, що "кластер – це сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також

пов'язаних з їхньою діяльністю організацій у певних галузях, що конкурують, але разом з цим ведуть спільну роботу" [1, с. 299].

Мета і задачі роботи. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних положень щодо формування кластера з урахуванням особливостей сучасного розвитку, а також необхідність застосування кластерного підходу до організації виробництва, визначити особливості застосування кластерної системи з метою підвищення ефективності функціонування АПК.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблеми формування та функціонування кластерних структур присвячені праці зарубіжних учених: Е. Бергмана, Ж. Вейса, М. Портера, А. Маршалла, Р. Стоуга, В. Фельдмана та інших.

Вагомий внесок у розвиток теорії кластерного підходу зробили вітчизняні учені: Ю. Бажал, В. Бакум, М. Беседін, О. Єрмаков, А. Іванько, М. Кропивко [2], П. Саблук та інші.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні можливості кластерів створюють загальний синергетичний ефект для всієї системи, який проявляється у такому: підвищенні як сукупної продуктивності, так і продуктивності підприємств, що входять до кластера; покращенні умов для впровадження інновацій; стимулюванні нових видів бізнесу і, відповідно розширенні меж кластера [3, с. 29].

Основними принципами організації кластерів є такі: участь у кластері безкоштовна і відкрита для всіх організацій, що виконують вимоги стандарту продукції, сировини, послуг та правила роботи; ґрунтується на економічному інтересі учасників, партнерів (обслуговуючих підприємств) та лідера; виключає перерозподіл доходів від комерційної діяльності суб'єкта кластера на користь інших суб'єктів.

Основна мета формування кластера полягає в тому, щоб довести готову продукцію до споживача з найменшими втратами і витратами. Одним з основних завдань створення кластера є збільшення прибутку та економічної стабільності підприємств, що входять до його складу [5, с. 20].

У науковій літературі основні ознаки кластера зводяться до «правила чотирьох К»:

- концентрація підприємств однієї або суміжних галузей в одній географічній точці;
- конкурентоспроможність продукції, що випускається ними;
- конкуренція за завоювання і утримання клієнтів;
- кооперація з високим ступенем розвиненістю.

У західній економічній літературі моделі кластерів ділять на чотири групи:

1. Сконцентровані на обмеженій території конкуруючі компанії, що випускають диференційований продукт і мають особливу маркетингову стратегію за її межами (європейська модель).
2. Сукупність територіально сконцентрованих компаній, пов'язаних між собою економічними відносинами за принципом територіальної спеціалізації (північноамериканська модель).
3. Вертикально інтегрована спеціалізована територія, створена в рамках державної економічної політики (азіатська модель).
4. Сукупність малих організацій і фірм, сконцентрованих навколо організації-монополіста, що спеціалізуються на випуску товарів-напівфабрикатів на замовлення головної організації і конкуруючих між собою за ціною і якістю за право поставки (японська модель).

До агропромислових кластерів відносяться продуктові кластери, які являють собою асоціативні об'єднання організацій різних сфер діяльності в єдиному відтворювальному циклі від виробництва сировини до реалізації готової продукції з включенням всіх стадій відтворення на основі інновацій та активізації інвестиційної діяльності.

Агропромислова кластеризація — це концентрація та спеціалізація агропромислового виробництва з формуванням на території замкнених циклів "виробництво – зберігання – переробка сільськогосподарської продукції" на засадах інтеграції з використанням механізмів корпоратизації та кооперації для отримання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції й підвищення прибутковості [1, с. 248].

Механізм кластеризації агропромислової сфери регіону містить: вибір ресурсного сектору з урахуванням реального і потенційного рівня розвитку аграрного виробництва, вибір ключового сектору з використанням матричного аналізу, обґрунтування спеціалізації кластера на основі розрахунку індексу конкурентоспроможності господарської галузі. Розроблення структури та механізму взаємодії учасників агропромислового кластера повинна здійснюватися на основі методології управління бізнес-процесами і бути орієнтована на створення ефективного ланцюжка виробництва конкурентоспроможної продовольчої продукції. Візуалізацію процесу міжгалузевої кластеризації в АПК представлено на рис. 1.

У сучасних умовах економічна сталість агропромислового комплексу можлива тільки на основі інноваційного розвитку галузей, модернізації промисловості та сільського господарства, впровадження енергозберігаючої техніки і технології, активізації інтелектуальних ресурсів, оптимального поєднання ринкових механізмів і державного регулювання економіки. Саме всі ці чинники можуть бути використані в рамках кластерної форми розвитку інтеграції.

При системності проблем в АПК виникає об'єктивна необхідність створення чіткої соціально-економічної структури агропромислового комплексу, в рамках якої можна здійснювати розробку прогнозів і програм розвитку кожного конкретного продуктового кластера регіону. Так як на регіональному рівні інерційність процесів нижче, ніж на рівні макросистеми, вища можливість оперативного прийняття управлінських рішень, а зв'язок економічних, політичних та інших управлінських рішень з соціальними

процесами виявляється більш виразно. При цьому параметром порядку в суспільній системі повинна виступати регулятивна діяльність держави в економіці.

Рис. 1. Візуалізація процесу міжгалузевої кластеризації в АПК

Структуризація принципів побудови агропромислових кластерів представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Принципи побудови кластерів в АПК

Принципи	Зміст
Самоорганізація	Історичні передумови розвитку кластера Структурна і функціональна спільність підприємств кластера Посилення взаємозв'язків підприємств в кластері Створення умов для розвитку і формування кластера
Внутрішньо-кластерна кооперація і конкурування	конкуренція між підприємствами Кооперація при виході на регіональний ринок Ефективність і розвиток власної господарської діяльності 4. Стимулювання інноваційних процесів
Взаємозв'язок, заснована на загальних економічних інтересах	Залежність учасників від успіху один одного Підвищення рівня інноваційності бізнесу Збереження автономності та згуртованість учасників кластера 4. Координація, вирішення спірних питань і прийняття рішень, налагодження зовнішніх зв'язків
Корпоративність	Культура спілкування між учасниками, присутність клімату довіри Взаємність і добросусідство, система цінностей, зразків поведінки, способів оцінки результатів, взаємоконтроль у вирішенні конфліктних ситуацій Можливість обміну інформацією, досвідом, спільного навчання Спрощення структури взаємодії, зниження витрат
Довгострокове співробітництво	Підтримка відносин. Регулярні, довгострокові гарантовані поставки і якість послуг Доступ до інформації, ресурсів, інформованість учасників Взаємодія для досягнення і підтримки конкурентних переваг
Часткове лідерство	Присутність «центру тяжіння» Домінуючий фактор - концентрація навколо великих лідируючих виробничих і наукових центрів Прояв активності «центру» і тяжіння «периферійних» підприємств
Динамічність (гнучкість)	Постійний «рух» кластера - безперервні процеси формування, розвитку і розпаду. Адаптація до постійно мінливих вимог ринкового середовища Поява нових виробництв, розширення асортименту продукції Підвищення рівня інноваційності виробництва
Комплексність використання ресурсів	Об'єднання учасників у рамках єдиної нерозривному технологічного ланцюжка і технологічна взаємозв'язок, єдиний технологічний підхід, стандарти Послідовність виробництва продукції, учасники – постачальники і споживачі послуг один одного Орієнтація на запити кінцевого споживача, розширення асортименту продукції Досконалість бізнес-процесів і управлінських навичок
Аутсорсингова спеціалізація	Делегування відповідальності, дроблення бізнес-функцій Передача допоміжних виробництв за контрактами підрядникам, зниження витрат і економія ресурсів Формування нових унікальних здібностей, доступ до кращих виробничих технологій

Продуктовий кластер – добровільне об'єднання всіх структурних елементів, що мають економічний і соціальний інтерес до виробленому продукту, який забезпечує створення конкурентних переваг, технічне, організаційно-управлінське та соціальне рішення проблем. Основним інтегратором є сільськогосподарські товаровиробники, включаючи їх об'єднання як джерело формування сировинної бази для переробної промисловості.

Зернопродуктовий комплекс є одним з найбільших в агропродовольчій сфері України. Успішність діяльності виробників зерна залежить від ефективності взаємодії зі сполученими галузями, що входять до складу зернопродуктового комплексу, суміжними сферами діяльності, що створює об'єктивну основу для їх спільного кластерного розвитку.

Інноваційним методом вирішення завдання забезпечення стійкого розвитку зернового виробництва є створення територіально-виробничих комплексів — кластерів, здатних сконцентрувати навколо себе значні фінансові, технологічні, інноваційні та трудові ресурси, що дозволяють забезпечити економічне

зростання і підвищення конкурентоспроможності галузей АПК, в тому числі і зернопродуктового підкомплексу [4, с. 100].

Зерновий кластер – це сукупність підприємств і організацій різних форм власності, об'єднаних єдиним технологічним ланцюжком виробництва, переробки та реалізації зерна з метою підвищення конкурентоспроможності зернової продукції та підприємств кластера. Розвиток кластера в регіоні дозволить оптимальним чином організувати інфраструктуру регіонального ринку, а також оптимізувати ціни на зерно і зернопродукти всередині регіону.

Загалом, кластеризація зернового господарства призведе до позитивних ефектів:

1. Усередині кластера будуть успішно розвиватися взаємини між суб'єктами, що сприяють просуванню товару й отримання прибутку.

2. Поява інтегрованих формувань всередині кластера призведе до формування матеріально-технічної бази зернопродуктового підкомплексу на цілісній основі.

3. Підприємствам, об'єднаним всередині кластера, набагато легше захиститися від зовнішньої продовольчої агресії.

4. Покращиться соціальне становище сільгоспвиробників за рахунок розвитку інфраструктури всередині кластера.

Висновки. Застосування кластерного підходу до організації виробництва у АПК на регіональному рівні сприятиме підвищенню ефективності заходів державного регулювання. Перевагами використання кластерної моделі взаємодії є можливість спільного використання об'єднаних капіталів і прискорення інновацій; можливість спільного використання ресурсів; визначення ефективної спеціалізації підприємств; узгоджений поділ ринку й уникнення непродуктивної конкуренції; отримання ефекту масштабу та усунення недоліків, спричинених малими розмірами підприємств; зниження і розподіл ризиків; підвищення стійкості окремих підприємств і мережі в цілому; встановлення довгострокових зв'язків за відтворювальним ланцюгом, включаючи чи зв'язки між виробником і споживачем.

Кластерний підхід до управління розвитком АПК дасть змогу:

- створити необхідні передумови для прискореного впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, забезпечення оптимального виробництва однорідної продукції підвищеної якості;

- забезпечити раціональні пропорції між обсягами отриманої сільськогосподарської сировини і промисловими переробними потужностями;

- забезпечити єдиний відтворювальний процес по всьому ланцюжку виробничого циклу;

- скоротити трансакційні витрати (витрати на вчинення ділових операцій, ведення переговорів, укладання контрактів, забезпечення їх виконання).

Література

1. Іванько А. В. Розвиток аграрного сектору регіону на основі кластерного підходу / А. В. Іванько // Економіка АПК. — 2009. — № 4. — С. 32–37.
2. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитком агропромислового виробництва / М.Ф. Кропивко // Економіка АПК : міжнар. наук.-виробн. журнал. — 2010. — № 11. — С. 3–13.
3. Кропивко М.Ф. Організація управління аграрною економікою : монографія / М.Ф. Кропивко, В.П. Немчук, В.В. Россоха та ін. — К. : Вид-во "Основи" 2008. — 412 с.
4. Онищенко К. Н. Концептуальная схема формирования кластера на основе зернопродуктового подкомплекса / К. Н. Онищенко // Культура народов Причерноморья. — 2011. — № 215. — С. 100–103.
5. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; [пер. с англ.]. — М. : Вильямс, 2005. — 608 с.
6. Ткаченко В.Г. Кластеры в системе аграрного производства: сущность и значение в реализации инновационной политики государства / В.Г. Ткаченко, В.И. Богачёв // Вісник економічної науки України : зб. наук. праць. — 2011. — № 2. — С. 183–184.

References

1. Ivanko, A. V. Development of the agrarian sector of the region on the basis of cluster approach / A.V. Ivanko // Economy of the agroindustrial complex. - 2009. - No. 4. - P. 32-37.
2. Kropivko M.F. Conceptual approach to cluster organization and management of development of agro-industrial production / M.F. Kropivko // Economy of the agroindustrial complex: international sciences magazine. - 2010. - No. 11. - P. 3-13.
3. Kropivko M.F. Organization of management of agrarian economy: monograph / M.F. Kropivko, V.P. Nhemchuk, V.V. Rossokha and others. - K.: "Fundamentals", 2008. - 412 p.
4. Onishchenko, K. N. Conceptual scheme of formation of a cluster on the basis of a grain-product subcomplex [Text] / K. N. Onishchenko // Culture of the Black Sea peoples. - 2011. - No. 215. - P. 100-103.
5. Porter, M. Competition [Text] / M. Porter: [trans. with English.] - M. Williams, 2005. - 608 p.
6. Tkachenko V.G. Clusters in the system of agrarian production: essence and significance in realization of state innovation policy / V.G. Tkachenko, V.I. Bogachev // Bulletin of Economic Science of Ukraine: Sb. sciences works. - 2011. - No. 2. - P. 183-184.

Рецензія/Peer review : 09.08.2018

Надрукована/Printed : 12.09.2018

Прорецензовано редакційною колегією